Dettalji dwar il-Proċess tat-Traduzzjoni għall-Malti taż-żewġ Novelli ta' Honoré de Balzac

Paul Zahra

"A great age of literature is perhaps always a great age of translations."
Ezra Pound

1. Introduzzjoni

B'*Il-Kappillan ta'Tours* (2015), it-tielet ktieb f'*Il-Kollezzjoni Traduzzjonijiet Letterarji* u t-tieni traduzzjoni tiegħi ta' Balzac, komplejt insaħħaħ fehmti dwar kemm il-letteratura tradotta għall-Malti tista' timla l-vojt li jeżisti fil-kamp letterarju tal-proża Maltija. Dan għax fis-seklu dsatax, li fih inkitbu bosta mill-kapolavuri tal-letteratura Ewropea, fil-qasam tal-proża letterarja bil-Malti sfortunatament ma jeżisti prattikament xejn. Is-seklu dsatax hu baħħ bħalma huma baħħ f'dan ir-rigward is-sekli ta' qablu. Għalhekk l-istil u t-teknika ta' xogħlijiet ta' proża letterarja ta' awturi bħal Balzac qatt ma tħaddmu f'kitba bil-Malti fil-kuntest storiku li fih inħolqu.

Madankollu t-traduzzjoni tista' twassal lill-qari bil-Malti xi wħud mix-xogħlijiet letterarji ta' awturi bħal Balzac.[1] B'hekk jimtela xi ftit il-vojt li semmejt u jistagħnew kemm il-lingwa kif ukoll l-istil letterarju Malti. Fuq kollox joħroġ bid-dieher li l-Malti bħala lingwa hu flessibbli biżżejjed sabiex iwassal dak li nkiteb b'mod partikulari fis-seklu dsatax u b'mod ġenerali fis-sekli preċedenti u sussegwenti. Il-Malti mhux il-problema. Il-problema hi u minn dejjem kienet in-nuqqas ta' tradutturi Maltin.

Dan in-nuqqas ta' tradutturi letterarji, apparti kwistjonijiet assoċjati ma' introjtu u pubblikazzjoni, parzjalment hu kkawżat għax it-traduzzjoni mhix sempliċement li tiftaħ ktieb u taqbad tittraduċih. L-ewwel ħtieġa hi l-kompetenza fil-lingwa sors li jeħtiġilha bosta snin biex din tinħakem. Inutli

li wieħed jipprova jittraduċi jekk ma jkollux ħakma sħiħa tal-lingwa li minnha jkun qed jittraduċi billi xogħlijiet letterarji, pereżempju tal-kalibru ta' Balzac, jitħaddmu fihom prattikament il-parametri lingwistiċi kollha. It-tieni hemm bżonn li t-traduttur ikollu formazzjoni lingwistika, jiġifieri jkun imkisser fil-kunċetti li bihom jitħaddmu l-mekkaniżmi ġenerali tal-lingwi kollha u li japplikahom fit-traduzzjoni tiegħu. Min ma għandux perċezzjoni lingwistika jwassal xogħol imkagħbar u mqanżaħ. It-tielet ħtieġa tobbliga t-traduttur li jkun midħla tal-letteratura u tal-kunċetti u t-tekniki assoċjati magħha. Ir-raba' kull xogħol letterarju li jkun qed jiġi tradott jeħtieġlu jkun studjat u analizzat permezz ta' qari intensiv dwar il-ġenetika letterarja tiegħu u b'mod speċjali dwar l-interpretazzjoni mogħtija dwaru mid-diversi skejjel tat-teorija letterarja. Dan jinkludi wkoll l-istudju tal-kuntest kulturali tal-lingwa barranija. Il-ħames it-traduttur jeħtieġlu jkun imkisser fit-teorija, fit-teknika u fil-kritika tat-traduzzjoni biex jagħraf il-problemi u b'hekk jisseparahom, janalizzahom, jissuperahom. Fuq kollox it-teorija tgħinu jifhem eżattament x'jimplika fil-prattika l-proċess tat-traduzzjoni. Finalment, it-traduttur irid ikollu ħakma u mħabba lejn il-lingwa nattiva tiegħu biex b'hekk iħaddimha b'mod naturali f'sitwazzjonijiet li bosta drabi jġibuh dahru mal-ħajt minħabba d-differenzi li jeżistu bejnha u bejn il-lingwa li minnha jkun qed jittraduċi.

F'din il-kitba nixtieq nuri kif bit-tħaddim ta' wħud mill-punti li għadni kif semmejt hawn fuq, b'mod speċjali tat-teorija tat-traduzzjoni, wasalt għat-traduzzjoni tax-xogħlijiet tiegħi ta' Balzac. Se nibni d-diskussjoni tiegħi billi nuża t-termini *mikrokuntest* u *makrokuntest* kif jinsabu f'Katharina Reiss.[2] Madankollu, dak li tgħid Reiss – dwar ċerti aspetti ta' dawn iż-żewġ nozzjonijiet – qed nużah b'riżerva[3] fl-ispjegazzjoni applikata li tirrigwardja t-traduzzjonijiet tiegħi ta' Balzac lejn il-Malti. Imbagħad se ngħaddi għall-intertestwalità u l-kultura tal-lingwa sors.

2. Il-mikrokuntest jew il-kliem f'kuntest immedjat

2.1 Il-lessiku

It-traduzzjonijiet ta' *Id-Dar tal-Qattus bir-Rakketta f'Idu*[4] u ta' *Il-Kappillan ta' Tours*[5] ħteġilhom, bħat-traduzzjonijiet l-oħrajn li għamilt s'issa, eżattezza fl-għażla tal-kliem sabiex dan jirrifletti b'mod preċiż ix-xogħol oriġinali. Ejjew inqabblu l-pittura mat-traduzzjoni u nieħdu għal mument l-eżempju ta' xi ħadd

li jrid kopja tas-*Sunflowers* ta' Van Gogh. Jekk Van Gogh il-fjuri fil-pittura tiegħu pittirhom sofor min jordna replika tagħha jippretendi li dawn il-fjuri jkunu sofor u mhux ngħidu aħna koħol jew roża. L-istess jiġri fit-traduzzjoni fl-għażla tal-kliem; jekk l-awtur għoġbu juża ċertu lessiku mela jeħtieġ li dan il-lessiku jintuża fit-traduzzjoni. Meta dan ma jsirx ikun qed jitwassal adattament u mhux traduzzjoni.[6] B'hekk fl-għażla tal-kliem ekwivalenti f'dawn iż-żewġ traduzzjonijiet tan-novelli ta' Balzac imxejt fuq l-eżempju tal-pittura ta' Van Gogh u fejn stajt ħaddimt il-metodoloġija tat-teorija tiegħi tal-forma ortografika u tat-tifsira semantika fl-għażla tal-lessiku.[7]

It-teorija tal-forma ortografika u tat-tifsira semantika timxi fuq il-prinċipju bażiku li kull kelma li tintuża fid-diskors Malti, sew jekk ġejja mis-Semitiku, ir-Rumanz jew l-Ingliż, għandha titqies valida f'kull kuntest lingwistiku jekk dan ikun jeħtieġha. Għalhekk meta traduċejt ċertu kliem ma qgħadtx nara jekk dan kellux jiġi tradott bis-Semitiku u mhux bir-Rumanz billi l-prijorità tiegħi hi li nħaddem id-determiniżmu lingwistiku stabbilit mill-awtur innifsu u nuża s-sinonimi interlingwistiċi li huma komuni bejn iż-żewġ lingwi. Eżempju ta' dan hu l-aġġettiv *essentiel* li ġie tradott *essentiel* > *essenzjali* u mhux *essentiel* > *meħtieġ*. Sintendi anki fejn fil-Malti Rumanz jeżistu żewġ sinonimi intralingwistiċi, bħal pereżempju l-aġġettiv *parfait*, dan ġie tradott bħala *parfait* > *perfett* u mhux *parfait* > *eżatt*. Dan ma jfissirx li din il-metodoloġija għandha titħaddem b'mod riġidu speċjalment fit-traduzzjoni letterarja (għax jista' jkun hemm ċirkostanzi li ma jiġġustifikawhiex) iżda għandha tkun l-ewwel pass li minnu għandu jitlaq it-traduttur. Jekk il-kuntest lingwistiku jesiġi mod ieħor,[8] u dan kien il-każ xi drabi wkoll f'dawn iż-żewġ novelli ta' Balzac, kelli noqgħod għalih biex it-traduzzjoni ma tispiċċax waħda mekkanika bħalma jiġri meta wieħed juża pereżempju l-funzjoni tal-Google *translate* jew il-*machine translation*.

Effettivament, kuntrarjament għal dak li forsi jaħsbu ħafna, fil-Malti Semitiku u fil-Malti Rumanz kważi jeżisti l-lessiku kollu meħtieġ biex issir it-traduzzjoni ta' xogħlijiet b'deskrizzjonijiet kumplessi bħalma joffru r-rumanzi u n-novelli ta' Balzac u ta' awturi oħrajn kemm tas-seklu dsatax kif ukoll ta' sekli li ġew qablu u sa ċertu punt dak li ġie warajh u dak li ninsabu fih. Dan għax it-traduzzjonijiet ta' xogħlijiet mis-seklu dsatax ma jinvolvux daqstant l-użu meħtieġ ta' kliem kontemporanju missellef mill-Ingliż li qed jidħol fil-Malti bl-istess rata mgħaġġla li llum il-ġurnata ngħixu ħajjitna.[9] Il-Malti, bħalma jaf kulħadd, attwalment qed jevolvi fid-direzzjoni li tressqu aktar lejn l-influwenza Ingliża. Dan hu proċess naturali, għalhekk irriversibbli.

Iżda jekk nixtiequ nżommu ħaj il-Malti Semitiku u l-Malti Rumanz kif kienu użati qabel din l-influwenza Ingliża, nistgħu nagħmlu dan b'mod partikulari u effettiv permezz tat-traduzzjonijiet letterarji ta' xogħlijiet barranin li nkitbu qabel nofs is-seklu għoxrin. Permezz tagħhom inkunu nistgħu nsalvaw lessiku Malti li l-proża tal-Malti kontemporanju diffiċli ferm li tħaddem. It-traduttur ta' awturi bħal Balzac ikollu juża kliem bi frekwenza lingwistika baxxa bħal: *lill-exxejiet u lill-vejiet* (p.18), *semaforu* (p.28), *deboxxaġni* (p.42) u *bulvar* (p.80) li t-tħaddim tagħhom jinsab f'*Id-Dar tal-Qattus bir-Rakketta f'Idu*; u *kjostru* (p.3), *allievi* (p.6), *żennuna* (p.15) u *trikkitrakki* (p.72) li użajthom bħala kliem ekwivalenti li ltqajt miegħu f'*Il-Kappillan ta' Tours*. Iżda aktar ma jgħaddi żmien aktar dan iċ-ċans ta' dan it-tip ta' tħaddim lessikali jista' jintilfef billi t-tradutturi u l-kittieba li twieldu meta l-Malti kien għadu ftit mittiefes mill-influwenza tal-globalizzazzjoni Ingliża qed jonqsu bil-konsegwenza li dawn se jkunu f'qagħda ferm aktar diffiċli li jirnexxilhom iħaddmu ċertu Malti idjomatiku li kontemporanjament mhux imħaddem aktar kemm fid-diskors kif ukoll fil-kitba.

Għalhekk, billi ħafna mil-lessiku meħtieġ għat-traduzzjoni ta' xogħlijiet klassiċi mhux imħaddem la fid-diskors Malti u lanqas fil-proża Maltija u billi jinsab "maqbud" fid-dizzjunarju Malti-Ingliż ta' Joseph Aquilina dan jeħtieġlu "jinħall" permezz ta' traduzzjonijiet ta' awturi tal-kalibru ta' Balzac. Qed ngħid "maqbud" għax spiss dan ma jinsabx iddokumentat ħlief fid-dizzjunarju ta' Aquilina jew fid-dizzjunarji li bena xogħlu fuqhom. Għalhekk kultant, jekk mhux bosta drabi, l-aċċessibilità ta' dan il-lessiku kienet ferm diffiċli għalija billi sfortunatament wieħed mid-difetti tad-dizzjunarju Ingliż-Malti ta' Aquilina hu li mhux dejjem jirrifletti dak li jinsab fil-kontraparti tiegħu tal-Malti-Ingliż. U hawnhekk l-esperjenza għallmitni sabiex indur fuq it-teżawru monolingwi ta' Mario Serraċino Inglott li permezz tas-sinonimi misjubin fih stajt nissupera d-diffikultajiet u n-nuqqasijiet fid-dizzjunarju Ingliż-Malti ta' Aquilina u permezz tagħhom nirritorna lejn id-dizzjunarju Malti-Ingliż tiegħu.[10] It-teżawru ta' Serraċino Inglott joffri wkoll addizzjonijiet li f'ċerti każijiet huma maqbużin fid-dizzjunarju Malti-Ingliż ta' Aquilina. Sorsi oħrajn ta' referenza li sibthom ta' għajnuna għat-traduzzjonijiet tiegħi kienu t-traduzzjoni biblika ta' Pietru Pawl Saydon u t-traduzzjonijiet tal-epiċi klassiċi ta' Victor Xuereb. Fil-Franċiż użajt ukoll id-dizzjunarju Franċiż-Malti ta' Joseph Cutayar li hu sors lessikali importanti għal min jittraduċi minn din il-lingwa.

2.2 Is-sentenza

Erba' eżempji tipiċi ta' sentenzi twal fil-kitba ta' Balzac huma dawn meħudin respettivament minn *Il-Kappillan ta' Tours* u minn *Id-Dar tal-Qattus bir-Rakketta f'Idu*:

> *Li, barra minn hekk, ma kien qed isib xejn mibdul fiha; li kien dejjem raha hekk; li kien bil-qalb kollha sottomess għal xi wħud mill-kapriċċi tagħha, hu u jaf li din ix-xebba rispettabbli kienet it-tjubija, il-ħlewwa nfisha; u li kien meħtieġ li wieħed jattribwixxi l-kambjamenti żgħar tal-burdata tagħha għas-sofferenzi kkawżati minn pulmonite li dwarha hi ma kinitx titkellem, u li għaliha hi kienet rassenjata bħala Nisranija ta' vera.*[11]
> *Sabiex titberred l-impressjoni ta' dawk li jemmnu li d-dinja kienet qed issir jum wara ieħor aktar spiritwża, u li t-tpaċpiċ fil-vojt modern jissupera kollox, meħtieġ li jiġi osservat hawnhekk li dawn it-tabelli, li l-etimoloġija tagħhom tidher stramba għal bosta negozjanti Pariġini, huma l-inkwatri mejtin ta' inkwatri ħajjin li bis-saħħa tagħhom l-antenati makakki tagħna kien jirnexxilhom jiġbdu l-parruċċani lejn in-negozji tagħhom.*[12]
> *L-assjomi favoriti tiegħu kienu li, biex issib il-ferħ, mara ma kellhiex ħlief li tiżżewweġ raġel tal-klassi tagħha; meta wieħed jitla' 'l fuq iżżejjed illum jew għada jispiċċa kkastigat; l-imħabba tirreżisti ftit wisq kontra l-inkwiet tal-ħajja tal-familja; b'hekk jeħtiġilha ssib fiż-żewġ naħat kwalitajiet sodi biex ikunu ferħanin; il-miżżewġin ma jeħtiġilhomx juru li jafu aktar minn xulxin, billi qabel kollox jeħtiġilhom li jifhmu lil xulxin; raġel li jitkellem bil-Grieg u mara bil-Latin jissograw li jmutu bil-ġuħ.*[13]
> *Bħalma, biex tgħix, siġra jeħtiġilha ssib mill-ġdid f'kull siegħa l-istess zokkor, u li dejjem ikollha l-għeruq tagħha fl-istess ħamrija, Birotteau ħtieġlu dejjem jittrottja f'Saint-Gatien; dejjem jirfes fin-naħa tal-Mail fejn kien jippassiġġa abitwalment, bla waqfien jiġġerra fit-toroq li minnhom kien jgħaddi, u jkompli jmur fit- tliet salotti, li fihom kien jilgħab, kull filgħaxija, il-wist u t-trikkitrakki.*[14]

Fi stil li fih jintużaw sentenzi twal alternati b'sentenzi qosra, it-tul tas-sentenzi ġeneralment jindika kemm ir-ritmu tal-ħsieb u tal-azzjoni kif ukoll dak tad-deskrizzjonijiet li jkunu għaddejjin fir-rakkont. Il-kitba bil-Malti, b'regola ġenerali, iżżomm madankollu mas-sentenza qasira u b'hekk tevita s-sentenzi elaborati li nsibu f'kittieba bħal Balzac.[15] Dan jista' jwassal sabiex wieħed jgħid li aktarx il-Malti forsi jinħass aktar naturali u mexxej bl-użu

ta' sentenzi qosra. Iżda minkejja dan xorta waħda fit-traduzzjonijiet tiegħi ta' Balzac żammejt mat-tul tas-sentenza kif mibnija minnu. Nistqarr ukoll li jien u nagħmel dan ma ħassejtx li l-Malti kien qed jitlef mill-użu naturali tiegħu. Għaldaqstant, wara l-analiżi u t-traduzzjonijiet tiegħi tal-istil ta' kitba mħaddem minn Balzac, naħseb li fil-proża bil-Malti, meta din bdiet tinkiteb, l-użu tas-sentenzi qosra aktar hu marbut man-nuqqas ta' ħsieb elaborat. Sfortunatament, il-kitba bil-Malti, minħabba dan il-vojt kbir li jeżisti fiha sa kważi qabel in-nofs tas-seklu għoxrin, ma tinżilx fil-profondità u ma telaborax il-forma tal-ħsieb bħalma tagħmel il-kitba fis-seklu dsatax permezz ta' awturi bħal Balzac u oħrajn, Franċiżi u mhux.

3. Il-makrokuntest jinkludi l-paragrafi u t-test sħiħ

It-traduttur fit-traduzzjoni letterarja marbut mhux biss mal-kontenut tat-test letterarju iżda wkoll mal-forma tal-istil partikulari mħaddem mill-awtur fir-rumanz jew novella tiegħu. Għalhekk, kif tgħid Reiss: "Form-focused texts ... must be translated with a clear focus on the form of expression in the source language and on the aesthetic effect which this will have evoked in the original readership."[16]

Għalkemm jien qrajt u studjajt uħud mix-xogħlijiet ta' Balzac qabel ma ttraduċejt *Id-Dar tal- Qattus bir-Rakketta f'Idu* u *Il-Kappillan ta' Tours* kien meta kont qed nittraduċihom li tassew ġejt konxju tal-istil tiegħu li miegħu hu marbut it-tul tal-paragrafi użat minnu. Imbagħad kienet il-kritika letterarja dwar Balzac li fetħitli għajnejja li jekk dawn jitqassru jitilfu t-tifsira u l-effett li hu jixtieq iwassal.

Balzac ipitter kwadri fi kwadri maġenb xulxin u f'xulxin u jekk jitqassru fin-novelli u r-rumanzi tiegħu l-paragrafi kif mogħtijin minnu, l-effett deskrittiv u narrattiv ta' dan il- makrokuntest jisfuma u b'hekk jiddgħajjef. Għalhekk mhux il-kompitu tat-traduttur li jadatta t-traduzzjoni. Hu mill-banda l-oħra l-qarrej li jeħtieġlu jadatta l-mod kif jaqra jekk verament jixtieq igawdi dawn ix-xogħlijiet b'mod sħiħ u awtentiku. Dan li ġej hu eżempju fiżiku ta' paragrafu wieħed fin-novella *Id-Dar tal-Qattus bir-Rakketta f'Idu*:

> *Id-dellirju ta' mħabba li ħakem lil Théodore ġiegħel biex f'ħakka t'għajn għaddiet sena sħiħa minn fuq il-koppja żagħżugħa mingħajr l-iċken sħaba li setgħet tibdel l-ikħal tas-sema li fih kienu qed jgħixu. Għalihom, l-eżistenza ma*

kellhiex toqol. Ta' kuljum Théodore kien jaħli fjorituri ta' pjaċiri inkredibbli. Hu kien jieħu gost ivarja l-passjoni li kien iħoss, b'dik it-telqa ratba tal-mistrieħ fejn l-erwieħ jittajru tant 'il fuq fl-estażi biex hemm jidhru li qed jinsew ir-rabta tal-ġisem. Billi ma kinitx kapaċi tirrifletti, Augustine ferħana ħejjiet ruħha għall-pass milwi tal-ferħ tagħha. Ma ħassithiex li għamlet biżżejjed biex terħi lilha nfisha għall-imħabba aċċettabbli u qaddisa taż-żwieġ. Sempliċi u bla ħażen, hi ma kinitx taf la bl-eleganza tal-irroftar, lanqas bil-ħakma li mażmażella żagħżugħa tal-klassi għolja seta' jkollha fuq żewġha permezz ta' kapriċċi spiritużi. Kienet tħobb wisq biex tqis il-ġejjieni, u ma kenitx timmaġina li ħajja tant delizzjuża kellha xi darba tispiċċa. Għalhekk ferħana li kienet il-pjaċiri kollha ta' żewġha, hi emmnet li din l-imħabba li ma setgħetx tintefa kellha tkun għal dejjem għaliha l-aqwa fost il-ġojjelli kollha, bħalma l-lealtà u l-ubbidjenza tagħha kellhom ikunu attrazzjoni eterna. Fl-aħħar, il-ferħ ta' mħabbitha għamilha tant tixgħel, li sbuħitha qanqlet fiha l-kburija u ġegħlitha tkun konxja li segħtet għal dejjem tirrenja fuq raġel bħas-Sur de Sommervieux li kien tant faċli jitqanqal bl-imħabba. B'hekk l-istat ta' mara miżżewġa ma wassalhiex tagħrif ieħor għajr dak tal-imħabba. F'nofs dan il-ferħ, baqgħet ix-xebba innoċenti li kienet tgħix fid-dalma ta' rue Saint-Denis, u ma ħasbet xejn biex tieħu l-imġiba, l-istruzzjoni, it-ton tan-nies eleganti li magħhom kellha titħallat. Kliemha kien kliem ta' mħabba li fih hi kienet tifrex tassew ċerta rfinezza ta' ħsieb u delikatezza ta' espressjoni; iżda hi kienet tuża kliem komuni man-nisa kollha meta kienu jsibu ruħhom jogħdsu f'passjoni li kienu jħossuhom jagħmlu parti minnha. Jekk, b'kumbinazzjoni, idea differenti minn dawk ta' Théodore kienet tintwera minn Augustine, l-artist żagħżugħ kien jidħak bħalma nidħku għall-ewwel żbalji li bniedem barrani jagħmel, għalkemm nispiċċaw li jdejquna jekk ma jiġux ikkoreġuti. Madankollu, wara li għaddiet malajr din is-sena tant affaxxinanti, Sommervieux ħass għodwa waħda l-ħtieġa li jkompli b'xogħlu u bi drawwietu. Martu kienet tqila. Beda jiltaqa' mill-ġdid ma' ħbiebu. Matul it-tbatijiet twal tas-sena li fiha, għall-ewwel darba, omm żagħżugħa tredda' tarbija, hu ħadem ċertament mimli ħeġġa; iżda kultant kien imur lura jfittex x'jaljenah fis-soċjetà eleganti. Id-dar li fiha kien imur b'mod l-aktar volontarju kienet dik tad-Dukessa de Carigliano li kienet spiċċat biex tattira għandha l-artist famuż. Meta Augustine ġiet f'tagħha, meta binha ma ħtiġlux aktar il-kura assidwa li ma tħallix li omm tgawdi l-pjaċiri tad-dinja, Théodore kien laħaq il-punt li jixtieq jesperjenza dak il-ferħ ta' amur proprju li s-soċjetà tagħtina meta nidhru quddiemha ma' mara sabiħa, oġġett ta' għira u ta' ammirazzjoni. Il-ġiri minn salun għal ieħor hi u turi lilha

nfisha fihom fid-dija tal-glorja ta' żewġha, hi u tara lilha nfisha l-għira tan-nisa kollha, kien għal Augustine ħsad ġdid ta' pjaċiri; iżda din kienet l-aħħar riflessjoni li kellu jixħet il-ferħ tal-ħajja miżżewġa tagħha. Bdiet biex offendiet il-vanità ta' żewġha, meta, minkejja sforzi fiergħa, kienet tħalli tidher l-injoranza tagħha, l-ineżattezza ta' kliemha u d-djuqija ta' ħsibijietha. In-natural ta' de Sommervieux, maħkum matul kważi sentejn u nofs mill-ewwel passjonijiet tal-imħabba, reġa' ħa, bit-trankwillità ta' pussess anqas żagħżugħ, l-inklinazzjoni u d-drawwiet tiegħu li għal mument kienu żvijaw mill-mogħdija tagħhom. Il-poeżija, il-pittura u l- ferħ skwiżit tal-immaġinazzjoni għandhom fuq l-imħuħ edukati drittijiet impreskrittibbli. Dawn il-ħtiġijiet ta' ruħ qawwija ma tqarqux f'Théodore matul dawn is-sentejn, kienu sempliċement sabu mergħat ġodda. Meta l- għelieqi tal-imħabba kienu nqasmu, meta l-artist kien, bħat-tfal, ġabar il-ward u l-fjurdulis b'tant avidità li ma ndunax li jdejh ma setgħux iżommuhom aktar, ix-xena nbidlet. Jekk il-pittur kien juri lil martu t-tħażżiż tal-isbaħ kompożizzjonijiet, kien jismagħha tgħajjat bħalma kien għamel ix-xwejjaħ Guillaume: "Tassew sbieħ!" L-ammirazzjoni tagħha mingħajr ħeġġa ma kinitx ġejja minn sentiment li jaf jagħraf, iżda mill-fiduċja ta' mħabbitha. Augustine kienet tippreferi ħarsa milli l-isbaħ pittura. Għaliha l-qalb kienet l-unika oġġett sublimi. Fl-aħħar, Théodore ma setax aktar jirrifjuta l-evidenza ta' verità kiefra: martu ma kinitx sensibbli għall-poeżija, hi ma kenitx tgħix fl-istess dinja bħalu, hi ma kenitx issegwih fil-kapriċċi kollha li kellu, fl-improvizzazzjonijiet tiegħu, fil-ferħ tiegħu, fi tbatijietu; hi kienet timxi mingħajr ma turi immaġinazzjoni fid-dinja reali, filwaqt li hu kellu rasu fis-sħab. L-imħuħ ordinarji ma jistgħux japprezzaw is-sofferenzi li jitwieldu f'persuna li, marbuta bl-aktar sentiment intimu fost is-sentimenti kollha, hi obbligata li żżomm lura ġo fih bla waqfien l-akbar twessigħ għażiż ta' ħsibijietha, u li titfa' fil-baħħ l-istampi li qawwa maġika tisforzaha li toħloq. Għal Sommervieux, dan is-supplizzju kien daqstant krudili, daqs l-għamar tas-sentiment li kellu għas-sieħba tiegħu, permezz tal-ewwel liġi tiegħu, li qatt ma jevitaw xejn minn xulxin, u li jagħqdu flimkien l-iżvugar tal-ħsieb bl-istess mod bħall- iżvugar tar-ruħ. Ma nistgħux nidħku bil-voluntajiet tan-natura bla ma niġu kkastigati: hi bla ħniena bħan-Neċessità, li, ċertament, hi speċi ta' natura soċjali. Sommervieux sab kenn fil-kalma u s-silenzju tal-kamra fejn kien jaħdem, hu u jittama li d-drawwa li jgħix mal-artisti tkun tista' tibdel lil martu, u tiżviluppa fiha ż-żerriegħa tardiva ta' intelliġenza għolja li ċerti mħuħ superjuri jemmnu li teżisti qabel it-twelid fi ħdan il-bnedmin kollha; iżda Augustine kienet tant sinċerament reliġjuża li ma kinitx titbeżża' mit-ton tal-

artisti. Waqt l-ewwel pranzu li ta Théodore, hi semgħet pittur żagħżugħ jgħid b'dik il-leġġerezza tat-tfal li hi ma kellhiex għarfien tagħha u li taħfer kull ċajta minn dak kollu li mhux sagru: "Iżda, Madama, kif tista' l-ġenna li temmen fiha tkun isbaħ mit-Trasfigurazzjoni ta' Raffaello? Eh! u tassew, jien xbajt inħares lejha." Augustine kienet twassal għalhekk f'din is-soċjetà spiritużа moħħ mingħajr fiduċja li ma kien jaħrab lil ħadd. Kienet tfixkel. L-artisti mfixklin huma bla ħniena: jaħarbu jew jiġu jitmejlu. Il-Madama Guillaume kellha, fost ridikulaġnijiet oħrajn, dik li tesaġera d-dinjità li lilha kienet tidhrilha bħala l-qofol ta' mara miżżewġa; u għalkemm ta' spiss kienu jgħadduha biż-żmien minħabba fiha, Augustine ma kinitx taf tiddefendi lilha nnfisha mill-imitazzjoni ħafifa tal-prudenza ta' ommha. Din l-esaġerazzjoni ta' pudur, li nisa virtużi mhux dejjem jistgħu jevitaw, issuġġeriet xi epigrammi bi tħażżiż tal- lapes li d-divertiment innoċenti tagħhom kien wisq floku biex Sommervieux ikun jista' jinkorla kontrihom. Dawn il-botti setgħu kienu anki aktar krudili, wara kollox ma kinux ħlief it-tpattijiet li ħbiebu kienu qed jagħmlulu. Iżda xejn ma seta' jkun ħafif għal ruħ li kienet faċilment tirċievi bħal dik ta' Théodore impressjonijiet strambi. B l-istess mod ħass insensibbilment bruda li ma setgħetx ħlief tkompli tikber. Biex jirnexxi l-ferħ taż-żwieġ, jeħtieġ li wieħed jitla' muntanja li l-art ċatta dejqa tagħha hi tassew viċin ta' ġenb li daqskemm ikun wieqaf ikun jiżloq, u li l-imħabba tal-pitturi setgħet tinżel minnu. Iġġudika li martu ma kinitx kapaċi tapprezza l-kunsiderazzjonijiet morali li kienu jiġġustifikaw, f'fehmietu, is-singularità tal-manjieri tiegħu lejha, u emmen li kien tassew innoċenti hu u jaħbi l-ħsibijiet li hi ma setgħetx tifhem u d-differenzi ftit li xejn ġustifikati fit-tribunal ta' kuxjenza burġiża. Augustine għalqet lilha nfisha f'dulur ta' swied il-qalb u sieket. Dawn is-sentimenti moħbija poġġew bejn iż-żewġ miżżewġin velu li kellu jeħxien minn jum għal jum. Mingħajr ma żewġha naqas milli juri rispett lejha, Augustine ma setgħetx iżżomm lilha nfisha milli titriegħed hi u taraħ iħalli għaċ-ċrieki tas-soċjetà eleganti t-teżori ta' moħħu u ta' grazzja li qabel kien ippoġġi f'saqajha. Ma damitx ma interpretat b'mod fatali d-diskors spirituż li kien jingħad fiċ-ċrieki tas-soċjetà eleganti dwar l-infedeltà tal-irġiel. Ma kinitx titniehed, imma l-attitudni tagħha kienet tissarraf f'ċanfiriet. Tliet snin wara żwiegħa, din il-mara żagħżugħa u gustuża li tqieset tant brillanti fil-karozzella tleqq tagħha, li kienet tgħix fi sfera ta' glorja u ta' flus li ġġib l-għira ta' tant nies li jieħdu l-ħajja kif tiġihom u li mhumiex kapaċi japprezzaw ġustament is-sitwazzjonijiet tal-ħajja, spiċċat maħkuma minn dwejjaq vjolenti. Tilfet kulurha. Irriflettiet, qabblet; imbagħad, id-dwejjaq fetħilha l-ewwel paġni tal-

esperjenza. Għamlet riżoluzzjoni li tibqa' tqawwi qalbha fiċ-ċirku ta' dmirijietha, hi u tittama li din l-imġiba ġeneruża kellha dalwaqt jew aktar tard iġġibilha lura l-imħabba ta' żewġha; iżda dan ma kellux ikun hekk. Meta Sommervieux, għajjien mix-xogħol, kien joħroġ mill-kamra fejn kien ikun jaħdem, Augustine ma kinitx taħbi fil-pront xogħolha, il-pittur ma setax ma jarax lil martu traqqa' bir-reqqa kollha ta' mara tad-dar għaqlija l-ħwejjeg tad-dar u tiegħu. B'ġenerożità, hi kienet tipprovdi, mingħajr tlissin ta' kliem, il-flus meħtieġa għall-kapriċċi ta' żewġha; iżda, billi xtaqet li tippreżerva l-fortuna tal-għażiż Théodore tagħha, kienet tqanċeċ kemm għaliha nfisha, kif ukoll f'ċerti aspetti tat-tmexxija tad-dar. Din l-imġiba hi inkompatibbli mal-ħajja imxi ħa mmorru tal-artisti li, fl-aħħar tal-karriera tagħhom, ikunu tant gawdew mill-ħajja, li qatt ma jistaqsu lilhom infushom l-għala rvinaw ruħhom. Inutli li jiġu nnotati d-degradazzjonijiet kollha ta' kulur li bihom il-bixra tleqq tal-qamar il-għasel li kellhom għaddiet għal dalma tant profonda. Lejla minnhom, Augustine kiebja, li għal żmien twil kienet ilha tisma' lil żewġha jitkellem b'entużjażmu dwar il-Madama d-Dukessa de Carigliano, ingħatat mingħand ħabiba xi ftit pariri kollha karità kiefra dwar it-tip ta' rbit li Sommervieux kien fassal f'moħħu għal din in-namura famuża li kienet tnemmes fil-palazz imperjali. Ta' wieħed u għoxrin sena, fl-aqwa ta' żgħożitha u ta' ġmielha, Augustine rat li kienet qed tiġi mibdula ma' mara ta' sitta u tletin sena. Hi u tħossha mdejqa qalb il-folla tas-soċjetà eleganti u bil-festi li kienu solitarji għaliha, l-imsejkna ma setgħetx tifhem xejn aktar l-ammirazzjoni li hi kienet tqanqal, lanqas ix-xewqa li kienet tnebbaħha. Wiċċha ħa sura ġdida. Id-dwejjaq firex fil-fattizzi tagħha l-ħlewwa tar-rassenjazzjoni u l-bjudija ta' mħabba traskurata. Ma damitx ma bdiet tiġi kkorteġġjata mill-aktar irġiel seduċenti; iżda hi baqgħet solitarja u virtuża. Xi ftit kliem ta' stmerrija, li kienu jiżolqu lil żewġha, kienu jqanqlu fiha qtigħ il-qalb li diffiċli wieħed jemmen. Dawl fatali wrieha d-difetti tal-kuntatt li, minħabba l-miskinezza tal-edukazzjoni tagħha, ma kinux qed iħallu lil ruħha li jkollha għaqda sħiħa ma' dik ta' Théodore: kellha ġo fiha biżżejjed imħabba biex taħfirlu u biex tikkundanna lilha nfisha. Bkiet bi dmugħ tad-demm, u indunat tard wisq li kien hemm tiżwiġ ħażin ta' mħuħ daqskemm kien hemm tiżwiġ ħażin ta' drawwiet u ta' klassi. Hi u toħlom dwar l-għaxqiet matul ir-rebbiegħa tal-għaqda tagħha, fehmet il-firxa tal-ferħ mitmum, u kkonvinċiet lilha nfisha li ħsad ta' mħabba tant sinjura kienet ħajja sħiħa li ma setgħetx titħallas ħlief bin-niket. Madankollu hi kienet tħobb b'mod wisq sinċier biex titlef kull tama. Issograt ukoll fl-età ta' wieħed u għoxrin sena tibda tgħallem lilha nfisha u tibni immaġinazzjoni li tal-anqas tkun denja ta' dik li

hi kienet tammira. "Jekk jien m'iniex poetessa," kienet tgħid bejnha u bejn ruħha, "tal-anqas għandi nipprova nifhem il-poeżija." U hi u turi din ir-rieda qawwija, din l-enerġija li n-nisa kollha għandhom meta jħobbu, il-Madama de Sommervieux ippruvat tibdel il-karattru tagħha, il-manjieri u drawwietha; iżda hi u tiddevora l-volumi, hi u titgħallem b'kuraġġ, ma rnexxilhiex ħlief issir aktar ġifa. Il-ħeffa tal-moħħ u l-manjieri grazzjużi tal-konverżazzjoni huma don tan-natura jew il-frott ta' edukazzjoni mibdija mill-benniena.[17]

Dan il-paragrafu waħdu fih elf sitt mija u ħamsa u tmenin kelma u jestendi minn paġna 55 sa paġna 60. Dan ifisser paragrafu ta' kważi ħames paġni! Meta wieħed janalizzah jinduna bil-kumplessità tal-istil deskrittiv ta' Balzac – stil li jista' jaqta' nifs it-traduttur biex jittraduċih. Paragrafi bħal dan ta' hawn fuq u oħrajn simili jinvolvu tħaddim intensiv mill-awtur ta' elementi deittiċi u klitiċi. Dan jikkomplika ruħu meta fil-proċess traduttiv it-traduttur jiltaqa' ma' pereżempju nomi li l-ġeneru tagħhom ma jaqbilx bejn il-par lingwi li jkun qed jaħdem bihom. Dan hu frekwentement il-każ meta l-par lingwi jkunu l-Franċiż u l-Malti. Din is-sitwazzjoni ssir aktar diffiċli meta pereżempju l-plural tan-nomi fil-Franċiż jeħtieġlu li jkun tradott fil-Malti permezz ta' nomi kollettivi. Wieħed irid jiftakar li t-tifsir tal-elementi deittici u klitiċi fil-kitba jiddependi biss fuq il-kuntest miktub.[18] B'hekk it-test jeħtieġlu jkun analizzat bir-reqqa biex kemm jista' jkun it-tifsir oriġinali ma jintilef xejn minnu. Dan li ġej hu paragrafu simili ta' sitt mija u żewġ kelmiet mifrux fuq aktar minn tliet paġni li jinsab f'*Il-Kappillan ta' Tours*:

Dan l-appartament, li kien jintlaħaq b'taraġ tal-ġebel, kien jinsab f'ġenb tad-dar li kien jagħti lejn in- Nofsinhar. Dun Troubert kien jokkupa l-pjanterran, u Mademoiselle Gamard l-ewwel sular tal-bini prinċipali li kien jagħti fuq it-triq. Meta Chapeloud daħal fl-appartament tiegħu, il-kmamar kienu vojta u s-soqfa suwed bid-duħħan. Ix-xambrelli tal-fuklari tal-ġebel bi skultura tal-ħabba gozz qatt ma kienu ħadu lagħqa żebgħa. Biex jimlieh bl-għamara, il-kanonku fqir beda biex qiegħed fih sodda, mejda, ftit siġġijiet, u l-kotba li kellu. L-appartament kien bħal mara sabiħa mċarċra. Iżda, sentejn jew tlieta wara, mara xiħa ħalliet elfejn frank lil Dun Chapeloud, din is-somma flus użaha biex xtara librerija tal-ballut, li kienet relikwa mit-twaqqigħ sal-anqas ġebla ta' kastell mill-Bande Noire, u li l-artisti kellhom ammirazzjoni għal-linji skolpiti rimarkabbli tagħha. Il-qassis akkwistaha, imħajjar anqas mill-prezz irħis milli mid-daqs perfett li kien hemm bejn il-qisien tal-għamara u dawk

tas-sala li fiha kellu jpoġġiha. Il-flus li kien faddal ippermettewlu għalhekk li jirrinnova għalkollox is-sala li sa dakinhar kienet miżmuma ħażin u mitluqa. L-art kienet magħruka kif suppost, is-saqaf miżbugħ abjad; il-lavur tal-injam kien illustrat b'mod u maniera li setgħu jidhru l-vini tal-ballut. Fuklar tal-irħam ħa post dak antik. Il-kanonku kellu wkoll biżżejjed gosti biex ifittex u jsib żewġ pultruni tal-ġewż skolpiti. Imbagħad mejda twila tal-ebanu u żewġ vetrini ta' Boulle spiċċaw biex taw lil din is-sala fiżjonomija mimlija karattru. Fi żmien sentejn, il-ġenerożità ta' diversi persuni devoti, u legati minn penitenti reliġjużi, għalkemm żgħar, imlew bil-kotba l-ixkafef tal-librerija li sa dakinhar kienet għadha vojta. Fuq kollox, wieħed miz-zijiet ta' Chapeloud, Oratorjan xiħ, ħallielu l-ġabra in folio tal-Patrijarki tal-Knisja, u diversi xogħlijiet oħrajn prezzjużi għal qassis. Birotteau, sorpriż aktar u aktar mit-tibdil suċċessiv ta' din is-sala li qabel kienet imneżżgħa, wassal lilu nnifsu ftit ftit għal invidja involuntarja. Xtaq li jippossjedi din il-vetrina, tassew skont il-gravità tal-ħajja ekkleżjastika. Din il-passjoni żdiedet jum wara jum. Aljenat matul ġranet sħaħ jaħdem f'dan l-irtir, il-vigarju seta' japprezza s-silenzju u l-paċi, wara li kien ammira b'mod primittiv it-tqassim ferrieħi tiegħu. Matul is-snin li segwew, Dun Chapeloud bidel ċella f'oratorju li nisa ħbieb devoti kienu jieħdu gost isebbħuha. Imbagħad, aktar tard, mara sinjura offriet lill-kanonku għall-kamra tas-sodda tiegħu sett għamara b'tapizzerija li kienet ħadmet hi stess għal żmien twil taħt għajnejn dan ir-raġel amabbli mingħajr ma hu kien jissuspetta fejn kellha tispiċċa. Il-kamra tas-sodda mbagħad kellha l-istess effett bħalma kellha s-sala, u ħalliet lill-vigarju impressjonat. Fl-aħħar nett, tliet snin qabel mewtu, Dun Chapeloud kien lesta l-kumdità kollha tal-appartament tiegħu billi fih kien iddekora l-kamra tas-salott. Għalkemm sempliċiment miksija b'bellus aħmar ta' Utrecht, l-għamara kienet tħajjar lil Birotteau. Mill-ewwel ġurnata li fiha l-ħabib tal-kanonku ra l-purtieri tad-damask aħmar, l-għamara tal-kewba, it-tapit Aubusson li kien iżejjen il-kamra kbira li kienet għadha kemm titbajjad, l-appartament ta' Chapeloud sar għalih l-oġġett ta' monomanija sigrieta. Li jgħix hemm, li jorqod fis-sodda bil-purtieri tal-ħarir fejn kien jorqod il-kanonku, u li jkollu l-kumditajiet kollha tiegħu madwaru, kif kien isibhom Chapeloud, kien għal Birotteau l-hena sħiħa: ma kienx jara lil hinn minnha. Dak kollu li l-affarijiet tad-dinja jġiegħlu jitrabba b'invidja u b'ambizzjoni fil-qalb tal-irġiel l-oħrajn ikkonċentra għal Birotteau fis-sentiment sigriet u profond li bih hu kien jixtieq appartament li kien jixbah lil dak li kien ħoloq Dun Chapeloud. Meta ħabibu kien jimrad, ċertament kien imur għandu minħabba l-imħabba sinċiera li kellu għalih; iżda, hu u jsir jaf bl-indispożizzjoni tal-kanonku, meta

kien iżommlu kumpanija, kien jitilgħulu mingħajr ma jrid, minn qiegħ qalbu elf ħsieb li l-formula l-aktar sempliċi tagħhom kienet dejjem, "Jekk Chapeloud imut, sa nkun nista' nieħu l-appartament tiegħu." Madankollu, billi Birotteau kellu qalb eċċellenti, ideat dojoq u intelliġenza limitata, ma kienx jasal biex jimmaġina l-mezzi li bihom kien iġiegħel lil ħabibu jħallilu b'wirt il-librerija u l-għamara.[19]

Jekk dawn il-paragrafi jinqasmu f'għadd ta' paragrafi jkun ifisser li t-tila ta' Balzac titqatta' f'biċċiet żgħar u b'hekk jintilef l-effett tal-makrokuntest li hu jixtieq iwassal lill-qarrej. Jispiċċa wkoll l-għan ta' Balzac li jgħaqqad flimkien l-estetika tal-kitba ma' dik tal-pittura. Ma kienx faċli li dan l-istil ta' kitba jiġi tradott iżda bir-reqqa u bil-paċenzja rnexxieli nirreplika l-kitba oriġinali ta' Balzac bil-Malti. Imxejt b'mod fidil mat-test sors biex persuna li ma tafx Franċiż tkun tista' sserraħ rasha li qed taqra dak li verament inkiteb minn Balzac mingħajr ebda intervent mingħandi. Il-proċess ta' replikazzjoni mhux faċli iżda wara kollox din hi l-isfida tat-traduttur letterarju. Xogħol it-traduttur mhux l-istess bħal dak tal-awtur. It-traduttur hu sempliċement il-medjatur li l-impenn tiegħu hu li jwassal dak li nkiteb minn ħaddieħor. B'hekk hu obbligat li fil-proċess tat-traduzzjoni jsegwi d-determiniżmu lingwistiku mhux biss fl-għażla lessikali iżda wkoll fit-tul tas-sentenzi u tal-paragrafi *a priori* stabbilit mill-awtur innifsu.

Inkwantu għat-test sħiħ dan jiġi involut b'mod partikulari meta jiġi tradott l-isem tax-xogħol letterarju billi bosta drabi dan ikun qed jirreferi b'mod globali għall-aspett l-aktar importanti tiegħu. It-traduzzjoni tal-isem ta' ktieb għandha minħabba f'hekk issir, jekk hu possibbli, b'mod formali u tqis il-kuntest sintagmatiku immedjat u l-kuntest ġenerali b'mod sħiħ. Fit-traduzzjoni tal-ismijiet ta' *Id-Dar tal-Qattus bir-Rakketta f'Idu* u ta' *Il-Kappillan ta' Tours* ma kellix problemi minn dan il-lat, bħalma kelli fit-traduzzjoni tal-isem tar-rumanz *Meaulnes it-Twil*,[20] dan għax it-traduzzjoni tal-ismijiet taż-żewġ novelli ta' Balzac setgħet faċilment issir b'mod dirett mingħajr il-ħtieġa ta' traduzzjoni dinamika.[21]

Il-proċess tat-traduzzjoni jinvolvi wkoll it-test sħiħ; pereżempju, meta titħaddem l-allegorija. Naraw pereżempju li:

L-istorja ta' Id-Dar tal-Qattus bir-Rakketta f'Idu *tista' tinqara għal dak li hi. Iżda allegorikament tista' titqies ukoll li hi l-ħrafa ta'* Ċenerentola *bil-maqlub jew it-tkomplija tagħha lil hinn mit-tmiem pożittiv li din tispiċċa bih. Ir-realtà wara*

*kollox mhix ħlief id-diżintegrazzjoni tal-illużjonijiet tal-ħrejjef immaġinattivi. Hawnhekk hu rimarkabbli l-fatt li Balzac jipponta lejn din l-interpretazzjoni fejn fir-rakkont jagħmel referenza diretta għal din il-ħrafa meta l-familja Guillaume tmur għar-rappreżentazzjoni tagħha fit-teatru tal-*Variétés.[22]

Billi l-analoġija allegorika b'rabta mal-ħrafa ta' Ċenerentola tinsab mifruxa man-novella kollha ħtieġli nkun konxju tagħha fit-test sħiħ u mhux sempliċement biss fejn issir referenza diretta għaliha. Traduttur li ma janalizzax it-test sħiħ jispiċċa biex iħalli barra aspetti importanti tan-narrattiva u ma jwassalx traduzzjoni fidila – jekk jista' jkun – mija fil-mija tax-xogħol oriġinali.

4. L-intertestwalità letterarja u l-elementi kulturali

Kemm il-letteratura Franċiża kif ukoll Ewropea, Russa u Amerikana, huma frott it-tlaqqigħ ta' ħassieba kbar ma' kunċetti filosofiċi li jibnulhom ħsibijiethom. Għalhekk, f'dan ir-rigward, il-letteratura Maltija hi fqira għax ma għandhiex mudelli li tista' timxi fuqhom imħaddmin minn kittieba Maltin. Dan il-faqar loġikament jista' jitfejjaq bis-saħħa tat-traduzzjonijiet letterarji. Fejn hi kkonċernata il-letteratura Franċiża, huma utli fl-opinjoni tiegħi t-traduzzjonijiet letterarji ta' awturi bħal Balzac, Standhal, Flaubert, Hugo, Zola u Proust[23] li lkoll iħaddmu filosofija u forom ta' proża kkonkretizzati f'kitbiethom. Barra minn hekk huma spiss japplikaw fin-narrattiva tagħhom intertestwalità akkwistata ħafna drabi minn xulxin, mill-Bibbja u mix-xogħlijiet klassiċi (fis-sens wiesa' li jinkludi l-lingwi klassiċi u vernakulari) tradotti għall-Franċiż. Żewġ eżempji ta' intertestwalità mħaddma minn Balzac fejn it-tieni wieħed hu aktar sottili minn ta' qablu jidhru, kif se nagħtihom hawn taħt, f'*Il-Kappillan ta' Tours* – fejn fl-ewwel silta qasira hu jagħmel referenza diretta għar-rumanzi klassiċi Franċiżi *Pantagruel* (1532) u *Gargantua* (1534) ta' Rabelais, filwaqt li fit-tieni waħda ssir insinwazzjoni għall-mitoloġija Griega:

Matul diversi ġranet, donnu bħal Gargantua, li martu mititlu hi u tiled lil Pantagruel, ma kienx jaf kellux jifraħ bit-twelid ta' ibnu, jew jitnikkitx li kellu jidfen it-twajba Badbec, hu u jidħak bih innifsu billi jifraħ bil-mewt ta' martu, u jiddiplora t-twelid ta' Pantagruel.[24]

"Tinsiex is-sehem tiegħek, int konċiljatriċi u mhux parti interessata. Iżen kliemek! Studja l-inflessjonijiet tal-vuċi tal-vigarju ġenerali. Jekk tmellislu geddumu, tkun waqqajtu."[25]

L-udjenza primarja, jiġifieri dik Franċiża, faċilment tifhem ir-referenzi li qed isiru għal Rabelais filwaqt li l-qarrej Malti żgur li ma jifhimx din ir-referenza jekk ma jkunx midħla tal-letteratura Franċiża. It-tieni eżempju hu aktar sottili għax anki l-udjenza primarja taf ma tifhimx l-intertestwalità li toriġina mill-mitoloġija Griega fejn it-tmellis tal-geddum tal-allat speċjalment ta' Żews hu forma ta' supplikazzjoni li tkun qed tiġi aċċettata.[26] Intertestwalità simili tinsab ukoll f'dawn iż-żewġ eżempji meħudin din id-darba min-novella *Id-Dar tal-Qattus bir-Rakketta f'Idu*:

> *Għandu mnejn kollox jirranġa, issa naraw. Dejjem hemm mod kif ninqalgħu minn xi għawġ. Aħna l-irġiel m'aħniex dejjem bħar-ragħaj Ċeladon għan-nisa tagħna.*[27]
>
> *"Se tmut bil-mistħija minħabba dan: se npittirha! Iva, se nuriha bil-fattizzi ta' Messalina hi u ħierġa billejl mill-palazz ta' Klawdju."*[28]

Fl-ewwel eżempju ġie spjegat b'nota f'qiegħ il-paġna biex il-qarrej Malti jifhem din ir- referenza letterarja għall-persunaġġ mir-rumanz pastorali *L'Astrée* ta' Honoré d'Urfé. Sintendi, il-qarrejja Franċiżi, speċjalment dawk midħla tal-letteratura ta' pajjiżhom, faċilment jifhmu din ir-referenza ta' Balzac. It-tieni eżempju li fih tissemma' Messalina hu aktarx meħud minn Plutarku jew minn xi awtur klassiku ieħor. Fl-1829 il-qarrej Franċiż ma ħtiġlux daqstant sforz biex jifhem din ir-referenza billi l-kultura klassika kienet mgħallma fl-iskejjel iżda dan mhux neċessarjament il-każ għall-qarrej Malti tal-lum billi l-istudji klassiċi mhumiex obbligatorji u sfortunatament ftit huma dawk li jinteressaw ruħhom fihom. Dan it-tħaddim kumpless u intensiv tal-intertestwalità li nsibu f'Balzac u f'awturi Franċiżi oħrajn jgħodd l-istess għal-letteratura Ingliża, Taljana, Spanjola, Ġermaniża, Russa u Amerikana iżda ma jistax jgħodd għar-rumanz Malti fis-seklu dsatax billi dan kif għidt aktar 'il fuq ma jeżistix u l-użu tiegħu beda jinħass mis-seklu għoxrin 'l hawn fi ftit kittieba Maltin li fix-xogħlijiet tagħhom jagħtu prova tal-qari intensiv (ara nota 15 hawn taħt).

5. Konklużjoni

Il-proċess tat-traduzzjoni li ħaddimt biex traduċejt *Id-Dar tal-Qattus bir-Rakketta f'Idu* u *Il- Kappillan ta' Tours* juri bid-dieher l-importanza taż-żamma kemm tal-istess tip ta' lessiku, kif ukoll dik tal-istess tul kemm tas-sentenzi

kif ukoll tal-paragrafi. Din iż-żamma biss tista' fl-aħħar mill-aħħar twassal għar-replika preċiża li tirrifletti l-istil uniku ta' awtur bħal Balzac fit-test sħiħ fil-lingwa mira. Meta mqabblin ma' xogħlijiet oħrajn ta' Balzac bħal *Le Père Goriot* u *Illusions perdues* dawn iż-żewġ novelli huma biċċtejn qosra iżda l-kumplessità tal-istil ta' Balzac xorta waħda hi l-istess: it-tul tax-xogħol hu fattur ftit li xejn importanti f'dan ir-rigward. Għalhekk, minkejja li *Id-Dar tal-Qattus bir-Rakketta f'Idu* u *Il-Kappillan ta' Tours* huma novelli relativament qosra, xorta waħda ħtiġilhom analiżi letterarja u testwali intensiva biex titwassal kemm jista' jkun replika vera tax-xogħol oriġinali.

Meta l-qarrej Malti jiltaqa' ma' traduzzjonijiet bħal dawn jista' jsibha xi ftit jew wisq diffiċli sakemm jadatta ruħu għall-istil tagħhom fil-livell tas-sentenza u tal-paragrafi. Jaf ukoll jaqta' qalbu li jaqrahom għax mhux imdorri jiflaħ għalihom speċjalment jekk ma jkunx jaqra ħlief bil-Malti. Mill-banda l-oħra, it-traduttur ma jistax, biex jagħmilha eħfef għall-qarrej, iqassar pereżempju t-tul tas-sentenzi jew tal-paragrafi. Lanqas ma jista' jissostitwixxi ċerti konnotazzjonijiet kulturali fil-lingwa sors permezz tad-domestikazzjoni għax *a priori* jaf li l-qarrej Malti jista' ma jifhimhomx. Fil-fehma tiegħi, il-missjoni tat-traduttur, għall-kuntrarju ta' dak li jgħid Ernst-August Gutt,[29] hi dik li jirreplika kemm jista' jkun ix-xogħol letterarju kif dan ingħata lill-udjenza primarja, jiġifieri lill-udjenza kontemporanja li għaliha kien indirizzat ix-xogħol oriġinali. L-udjenza sekondarja jeħtiġilha tadatta lilha nfisha biex b'hekk tkun hi li tmur lejn l-awtur u l-istil tiegħu u mhux l-awtur li jmur lejha. Balzac jeħtieġlu jibqa' Balzac kemm fi żmienu kif ukoll f'pajjiżu u mhux jiġi domestikat għal żmienna u għal pajjiżna. Dan hu li ppruvajt nagħmel biex noffri lill-qarrej traduzzjoni skolastika u mhux sempliċement adattament tax-xogħol oriġinali.

Noti

1 Balzac waħdu bejn wieħed u ieħor għandu 93 xogħol letterarju.

2 Katharina Reiss, *Translation Criticism – The Potentials & Limitations: Categories and Criteria for Translation Quality Assessment*, (trans. Erroll. F. Rhodes), American Bible Society, St Jerome Publishing, Manchester, 2000.

3 Qed nagħmel din ir-riżerva billi fejn jidħol il-lessiku ma naqbilx għalkollox ma' Reiss li tgħid: "If full equivalence with the source text is the criterion by which

the semantic components of the target text are to be judged, the standard for the *lexical* components must be *adequacy*." (korsiv misjub fl-oriġinal) *ibid.*, 57. Abbażi tat-teorija tiegħi tal-forma ortografika u tat-tifsira semantika jirriżulta li fil-parti l-kbira tal-lessiku bejn il-Franċiż u l-Malti bosta drabi jeżistu sinonimi sħaħ li bis-saħħa tagħhom wieħed jista' jgħid li parti sostanzjali ta' test tradott tista' ssir kelma b'kelma biex b'hekk jitwassal dak li Reiss qed issejjaħlu *semantic component* permezz tal-lessiku b'mod sħiħ u mhux adegwat. Filwaqt li dak li hi ssejjaħ *lexical adequacy* skonti hu t-tieni pass li għandu jittieħed fl-għażla tal-lessiku. Dan isir meta t-traduzzjoni ma tistax issir abbażi ta' kelma b'kelma. Għalhekk inqis li d-distinzjoni netta li tagħmel Reiss bejn l-aspett semantiku u lessikali hi wisq kategorika biex naqbel magħha. Ara *ibid.*, 53-59.

4 Honoré de Balzac, *Id-Dar tal-Qattus bir-Rakketta f'Idu*, (trad. Paul Zahra), sensiela *Kollezzjoni Traduzzjonijiet Letterarji*, Paola, 2012.

5 Honoré de Balzac, *Il-Kappillan ta' Tours*, (trad. Paul Zahra), sensiela *Kollezzjoni Traduzzjonijiet Letterarji*, Qrendi, 2013.

6 Ara Paul Zahra, 'Traduzzjoni Letterarja jew Adattament Letterarju? Tifsiriet, Implikazzjonijiet u Analiżi Teoretika Permezz ta' Kampjuni Testwali', f'Charles Briffa, *Aspetti tat-Traduzzjoni Maltija: It-Transfer Kreattiv fit-Traduzzjoni bil-Malti, Horizons*, 2015, 366-99.

7 Ara Paul Zahra, 'Il-Forma Ortografika u t-Tifsira Semantika fl-Għażla tal-Lessiku Malti fl-Oqsma tat-Traduzzjoni u tat-Terminoloġija', *Symposia Melitensia* Nru 11, 2015, 227-56.

8 Pereżempju fost oħrajn id-dimensjoni temporali – jiġifieri ż-żmien li fih inkiteb jew hu rifless fih ix-xogħol letterarju – għandha tkun ukoll fattur fl-għażla tal-lessiku.

9 Is-self tal-Malti mill-Ingliż nistgħu ngħidu li beda mal-wasla ta' Ingliżi f'Malta. Maż-żmien żdiedet il-kwantità tal-kliem li llum qed nissellfu minnu u nbidel ukoll il-mod fonetiku u ortografiku li bih qed nadottaw il-lessiku meħud minnu. Eżempju ta' kelma misjuba f'*Id-Dar tal-Qattus bir-Rakketta f'Idu* missellfa mill-Ingliż hu *l-ell tal-biċċiet tad-drappijiet* (p. 41). Eżempju ta' kelma f'*Il-Kappillan ta' Tours* din id-darba missellfa mill-Ingliż fil-Franċiż iżda mhux fil-Malti li kelli nissellifha hi *wist* (p. 84). Jibqa' xorta waħda evidenti li f'dawn iż-żewġ novelli l-użu ta' kliem missellef mill-Ingliż hu verament insinifikanti għalhekk ma jibdel xejn minn dak li qed ngħid dwar l-użu tas-Semitiku u tar-Rumanz fl-ambitu tax-xogħlijiet tradotti mis-seklu dsatax.

10 Id-dizzjunarju ta' Charles Briffa, *The English-Maltese Dictionary for the 21st Century*, Allied Publications (2015), apparti li hu aktar reċenti minn dak ta'

Aquilina, jimla wkoll numru ta' lakuni li jinsabu fid-dizzjunarju Ingliż-Malti ta' dan tal-aħħar. Madankollu, waqt il-proċess tat-traduzzjoni ta' dawn iż-żewġ novelli, id-dizzjunarju ta' Briffa ma kienx għadu stampat; allura, ma stajtx nużah u għalhekk ma nistax nikkunsidrah għall-finijiet ta' dawn iż-żewġ traduzzjonijiet.

11 Honoré de Balzac, *Il-Kappillan ta' Tours*, 61.

12 Honoré de Balzac, *Id-Dar tal-Qattus bir-Rakketta f'Idu*, 19-20.

13 *ibid.*, 52.

14 Honoré de Balzac, *Il-Kappillan ta' Tours*, 84.

15 Madankollu, jeżistu eċċezzjonijiet u traċċi ta' dan it-tip ta' tħaddim fil-Malti fil-letteratura tas-seklu għoxrin [p.e. *Ulied in-Nanna Venut fl-Amerika* (1930-31) ta' Juan Mamo, *Silġ fuq Kemmuna* (1982) ta' Alfred Sant, *Il-Ħolma Maltija* (1994) ta' Frans Sammut, *Trojan* (2015) ta' Alex Vella Gera].

16 Malmkjaer Kirsten, Meaning and Translation, in Malmkjaer Kirsten & Windle Kevin, *The Oxford Handbook of Translation Studies*, Oxford University Press, 2011, 113. Il-kwotazzjoni mogħtija minn Malmkjaer meħuda minn Reiss, K. (1971/2000). *Translation Criticism – The Potentials and Limitations: Categories and Criteria for Translation Quality Assessment.* Trans. E.F. Rhodes, Manchester/ New York: St Jerome/American Bible Society.

17 Honoré de Balzac, *Id-Dar tal-Qattus bir-Rakketta f'Idu*, 55-60.

18 Rigward id-diffikultajiet tal-elementi deittici wieħed jista' jaqra dak li tispjega Christiane Nord fil-ktieb tagħha *Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of Model for Translation-Oriented Text Analysis*, (Second Edition), Rodopi, Amsterdam & New York, 62-9.

19 Honoré de Balzac, *Il-Kappillan ta' Tours*, ibid., 9-12.

20 Alain-Fournier, *Meaulnes it-Twil*, (trad. Paul Zahra), Faraxa, Qrendi, 2012.

21 (Għal aktar dettalji dwar it-titlu tar-rumanz *Meaulnes it-Twil* ta' Alain-Fournier wieħed jista' jara l-introduzzjoni tiegħi fl-edizzjoni Faraxa 2012.)

22 Honoré de Balzac, *Id-Dar tal-Qattus bir-Rakketta f'Idu*, xiii.

23 Għalkemm Proust jikteb fis-seklu għoxrin xorta waħda l-għeruq tiegħu jinsabu fis-seklu dsatax; għalhekk, abbażi ta' dan qed ninkludih ma' dawn l-awturi.

24 Honoré de Balzac, *Il-Kappillan ta' Tours*, 13-14.

25 *Ibid.*, 103-104.

26 Ara F. S. Naiden, *Ancient Supplication*, Oxford, 2006.

27 Honoré de Balzac, *Id-Dar tal-Qattus bir-Rakketta f'Idu*, 46

28 Honoré de Balzac, *ibid.*, 79

29 Ernst-August Gutt, *Relevance Theory: A Guide to Successful Communication in Translation*, Summer Institute of Linguistics and United Bible Societies, 1992.